

3.4 ЭКОЛОГИК ЖУРНАЛИСТИКАНИНГ АХЛОҚИЙ МЕЬЁРЛАРИ

Режа

1. Оммавий ахборот воситалари аудитория учун экологик мавзудаги ахборотларнинг аосий манбаси сифатида.
2. Экология мавзусига ихтисослашган журналистга қўйиладиган талаблар.
3. Экология мавзусини ёритаётган журналистнинг жавобгарлиги.

Асосий тушунчалар этика, принцлар, экологик журналистика, ишончлилик, холислик, экологик хавфсизлик, инсоннинг хуқуқлари ҳимояси.

Мавзу бўйича адабиётлар:

1. *Досмуҳамедов X. Журналистнинг касб одоби муаммолари: назарий-методологик таҳлил. (Мустақиллик даври ўзбек матбуоти фаолияти мисолида). Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т., 2008. Б.14*
2. *Трубицына Л. Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат. Мақолалар тўплами. –Москва., 2002. 3-4-бетлар.*
3. *История мировой журналистики / А. Г. Беспалова [и др.]. Москва – Ростов на Дону : Издательский центр «МарТ», 2003, С. 56*
4. *Михайлов, С. А. Журналистика Соединенных Штатов Америки / С. А. Михайлов. Спб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. С.67.*
5. *Михайлов, С. А. Журналистика Соединенных Штатов Америки / С. А. Михайлов. Спб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. С.67. С.69*
6. *Днелеян Н. Основные принципы журналистской этики\http://www.my-works.org/text_57875.html*

Экологик мавзуда қалам тебратаетган журналист ўз касбий фаолиятида қайси ахлоқий меъёрларга амал қилиши лозим? Радионинг, сўнгра телевидениенинг кашф этилиши ва оммалashiши айнан мазкур соҳа вакиллари

учун ахлоқ меъёрларининг ишлаб чиқилишига туртки бўлди. Вақт ўтиши билан кўпгина ОАВ ўзларининг ички кодексларини ишлаб чиқишиди. Бугунги кунда нафақат йирик даврий нашрлар, теле- ва радиокомпаниялар, балки кичик таҳририятлар ҳам ўз фаолият йўналишларидан келиб чиқкан ҳолда касб одоби меъёрларини ишлаб чиқишиган. Замонавий кодексларда асосан “манфаатлар зиддиятига” барҳам бериш биринчи ўринда туради. Бунда журналист, аудитория, жамият манфаати ва касбий мажбурият ўртасида келиб чиқиши мумкин бўлган зиддиятлар назарда тутилади. Аксарият ҳолатларда журналист инсонга қийин вазиятларда биринчи галда ёрдам бериш керакми ёки мазкур ҳолатни ёритиши зарурми, деган савол туради. Тезкорлик билан қарор қабул қилиш зарурияти техноген, табиий, ҳарбий ҳалокатларда яққолроқ намоён бўлади. Айнан ана шундай оғир вазиятда журналист инсонийлик бурчига кўра ҳаракат қилиши зарурми ёки касбий бурчини устун кўйиши лозимми деган саволга жавоб бериши зарур.

Мазкур тамойиллар экологик мавзуда қалам тебратадиган журналистлар учун ҳам тааллуқлидир. Аксарият ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

1. Аниқлик;
2. Жавоб бериш имконияти;
3. Шахсий дахлсизлик;
4. Таъқиб қиласлини;
5. Болаларга нисбатан жинсий зўравонлик ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритища уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;
6. Касалхоналар, мослашув марказларида даволанаётган шахсларни ёритища уларга зиён етказмаслик
7. Жиноий ишларни ёритища “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;
8. Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
9. Жинсий зўравонлик қурбонларининг исм-шарифларини уларнинг розилигисиз бермаслик.
10. Камситилишга йўл қўймаслик

11. Бизнесни ёритишда унинг сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
12. Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;
13. Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо.

Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, хукуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.¹

Ахборот коммуникацион технологияларнинг ривожи, хусусан ижтимоий тармоқлар бутун дунёда журналистлари учун зарур, долзарб ахборот манбаси бўлиб бормоқда. Сир эмас хаттоки йирик газета, телевидение ва радиоканаллар хам техноген, табиий ҳалокатлар, ҳарбий ҳаракатлар хусусидаги аксарият ахборотни ижтимоий тармоқлардан олиб тарқатишаётир. Зеро, ҳалокат гувоҳлари ўзлари шоҳид бўлган, уяли алоқа воситаларига олган воқеа кадрлари, суратларини биринчи галда ижтимоий тармоқлардаги ўз саҳифаларида бераётгани ҳеч кимга сир эмас. Шунга қарамай ОАВ ҳамда журналистларнинг ўзларида мазкур контент билан ишлашда қайси ахлоқий меъёрларга риоя этиш хусусида аниқ тасаввур йўқ. Бутун дунёда фаолият юритаётган барча ОАВ таҳририятлари учун аниқ ахлоқий меъёрларнинг ишлаб чиқиши зарурати айниқса Брюссел, Анқара, Лахор ва Яманда юз берган террористик ҳаракатлар кўзгусида янада долзарблашди. Бундай ҳолатларда монтаж қилинган, фотошоп орқали ўзгартирилган фактларни ҳақиқат сифатида қабул қилиш ва нохолис ахборот тарқатиш жуда ҳам осон. Шунингдек, зўравонлик кўринишлари аудитория ҳамда журналистларнинг руҳиятига салбий таъсир қўрсатиши ҳам мумкин. Сўнгги йилларда мазкур ҳолатларнинг қўпайиши ва бундай ҳаракатларнинг биринчи галда айнан ижтимоий тармоқларда тарқалиши Онлайн янгиликлар ассоциацияси (ONA)

¹ Досмуҳамедов Х. Журналистнинг касб одоби муаммолари: назарий-методологик таҳлил. (Мустақиллик даври ўзбек матбуоти фаолияти мисолида). Филология фанлари доктори илмий дарражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т., 2008. Б.14

томонидан ижтимоий тармоқлар контенти орқали тарқатилаётган хабарлар билан ишловчи журналистлар учун ахлоқ кодексини яратишга ундаdi. Мазкур ахлоқ кодексининг асосий мақсади бутун дунё журналист ташкилотлари ёрдамида ижтимоий тармоқлар контенти билан ишлашнинг энг яхши намуналарини топиш ва журналистлар учун ҳаракат стандартларни тавсия этишдан иборат. Айни пайтда ахлоқ кодекси Онлайн янгиликлар ассоциациясининг расмий веб саҳифасида берилган.

“Бундай пайлари биз журналистлар олдида қийин вазифа туради. Биз тезлик билан, аниқ фактлар асосида, бўлиб ўтган ҳодиса хусусида кенгроқ хабар беришимиз зарур - , дейди Associated Press ахборот агентлигининг ижтимоий медиа бўйича муҳаррири, кодекс муаллифларидан бири Эрик Карвин. – Айни пайтда жуда ҳам кўп вақт рақамли контент денгизидаги ахборотни қидириш ва у топилгач, қийматини аниқлаш учун кетади”.

Кодекс ижтимоий медиа контентидан топилган янгилик билан ишлашнинг 10 та ҳолатига бағишлиланган. Бу янгиликнинг ҳаққонийлигини текширишдан тортиб, контент муаллифининг розилигини олишгacha бўлган жараёндир. Ушбу қоидалар қуйидагилардан иборат:

1. Ижтимоий тармоқдаги саҳифа контентининг ҳақиқийлигини текшириш.
2. Ўз аудиториянгиз билан шаффоф бўлиш.
3. Воқеа қатнашчилари ва гувоҳларнинг руҳий ҳолати ва хавфсизлигини инобатга олиш.
4. Ҳодисани ёритиш жараёнида қатнашчиларга қўшимча хавфни келтириб чиқармаслик.
5. Ахборот манбаларининг анонимлигини таъминлаш.
6. Хабарни тарқатишдан олдин ахборот манбаси ёхуд хабар муаллифининг розилигини олиш.
7. Ахборотнинг холислигини сақлаш, чунки у бошқа онлайн платформаларга тарқалишини унутмаслик.

8. Воеа хусусидаги хабарни жойлаштирган саҳифа муаллифларининг жисмоний, маънавий ва руҳий фаровонлигини таъминлаш.
9. Ахборот манбаларига бошқа ҳар қандай хавф солиниши олдини олиш.
10. Хавфли ҳолатларда журналистларга ёрдам кўрсатиш ва уларни қўллаб-куватлаш.

Экологик ва техноген ҳалокатларни ёритишда журналист ўз аудиториясининг воқеага нисбатан ҳиссиётларини эътиборга олган ҳолда материалини тайёрлаши зарур.

Ҳиссиётларни кучайтирувчи ҳолатларга қўйидагилар киради:

- инсоннинг ўта қайғудаги ҳолатини кўрсатиш;
- инсон ёки бир гурух шахсларни саросимага тушган ҳолатда ёритиш;
- воқеа юз берган пайтда айбдорларни қидириш;
- миллат, ҳалокат содир бўлган ҳудудда истиқомат қилувчи аҳолини камситиш;
- қурбонга қаратилган ҳазил;
- қутқарув операцияси давомида қутқарувчиларга нисбатан ишончсизлик билдириш, қутқарув жараёнини мутахассис бўлмаган шахслар билан таҳлил этиш;
- қурбонлар, аҳоли ўртасида қўрқувнинг мавжудлиги, жамиятдаги мавжуд хавфни бўрттириб кўрсатиш;
- олиб борилаётган чора-тадбирларнинг тартибсиз равиша ташкил этилганлигини кўрсатиш;
- давлат ҳокимияти органларининг фаолиятсизлигини намойиш этиш;
- “қонли” тафсилотларни келтириш;
- қурбонларнинг қариндошлари билан сухбатлашганда яқинларини йўқотишининг бемаънилигини таъкидлаш.

Аудитория ҳиссиётларини меъёрлаштирувчи сифатида эса:

- ёрқин келажакка ишониш;
- аниқ бўлмаган ҳолатларни позитив қабул қилиш;
- ўқувчи эътиборини ҳаётий қадриятларга қаратиш;

- экстремал ҳолатларга тушган инсонларнинг жасурлиги, мардлиги, ўзгаларга ёрдам қўлини чўзганлигини кўрсатиш;
- жабрланганларга руҳий ёрдам бериш;
- қутқарувчилар фаолиятини ижобий жиҳатдан намойиш этиш;
- ҳалокат ҳудудларида аҳолига ёрдам кўрсатаётган ҳокимият органларини қўллаб-куватлаш ва уларнинг фаолиятини таҳлил этиш;
- жабрланганларга кўрсатилаётган ёрдам намуналарини мунтазам равища бериб бориш ва ҳоказо.

Юқорида фавқулодда вазиятларда фаолият юритаётган журналистнинг фақатгина асосий ахлоқий тамойилларига тўхталдик, холос. Турли мамлакатларда мазкур йўналишда ўзига хос, давлат сиёсати ва аҳоли менталитетидан келиб чиққан ҳолда тавсиялар ишлаб чиқилган. Албатта бирор бир ҳалокат ҳудудига етиб борган хорижий журналист даставвал ана шу тавсиялар билан танишиб чиқиши мақсадга мувофиқдир. Бундан ташқари ҳар қандай хавфли вазиятларда журналист албатта касбий фаолият мажбуриятлари билан биргаликда виждонига қулоқ тутган ҳолда ҳаракат қилиши лозим.

Савол ва топшириқлар

1. Экология мавзусини ёритаётган журналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанатни изоҳлаб бера оласизми?
2. Касбий ахлоқий мезонлар билан умуминсоний ахлоқнинг ўзаро муносабати қандай?
3. Экологик муаммоларни ёритишда журналист этикаси нималарда кўринади?
4. Фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилаётган журналист материални тайёрлаш жараёнида нималарга эътибор бермоғи лозим?